

מרן ראש הישיבה הרב מרדכי גרינברג

סימן ט"ז

סוגיית שרטוט (ו ע"ב)

א. שיטת התוס' בענין שרטוט בספר תורה

דעת רבי יצחק בגמרא (ו ע"ב), ששתי מילים מהתנ"ך ניתן לכתוב בלא שרטוט, אך כשכותבים שלוש מילים צריך לשרטט.

ובתוספות (ד"ה "אמר") כתבו, שאין צורך לשרטט יריעות של ספר תורה, וז"ל:

והא דאמר בפ"ק דמגילה (טז ע"ב) "דְּכָרֵי שְׁלוֹם וְאַמֶּת' (אסתר ט, ל) – מלמד שצריכה (מגילה) שרטוט כאמיתה של תורה", אומר ר"ת דלאו היינו ס"ת, דהא לא בעי שרטוט, אלא היינו מזוזה. וקרי ליה "אמיתה של תורה", על שם שיש בו שם יחוד מלכות שמים.

ראיה לכך שלא מדובר שם על ס"ת, מביאים התוספות מהגמרא במגילה:

וכן נראה, דאי בס"ת כדפירש שם בקונטרס, הא דפסלינן התם בפ"ב דמגילה (יט ע"א) אדיפתרא ושלא בדיו, דאתיא "כתיבה-כתיבה" מדכתיב: "וְאֶנִּי כָּתַבְתִּי עַל הַסֵּפֶר בְּדִיו" (ירמיה לו, יח), ואמאי לא ילפי מאמיתה של תורה ? !

כלומר, לפי פירוש רש"י ש'אמיתה של תורה' היינו ס"ת, ניתן ללמוד גם דינים אחרים מאותה השוואה של ס"ת למגילה, ואין צורך ללמוד בגזירה שווה.

ובמנחות (לב ע"ב, ד"ה "הא") מוסיפים התוס' להקשות קושיא הפוכה.

הגמרא במגילה (יט ע"א) לומדת, שאם תפר את המגילה בחוטי פשתן היא פסולה, מכך שהמגילה נקראת ספר.

והקשו תוס': אם ס"ת צריך שרטוט – מדוע לא למדו גם שרטוט, מכך שנקראת המגילה "ספר"? אלא על כרחך, ש'אמיתה של תורה' היינו מזוזה, אך בס"ת אין צורך בשרטוט.

ב. שיטת הרמב"ם בענין שרטוט בספר תורה

והנה, הרמב"ם (פ"ב ממגילה ה"ט) כתב בזה"ל:

אין כותבין את המגילה אלא בדיו על הגויל או על הקלף כספר תורה, ואם כתבה במי עפצא וקלקנתוס – כשרה. כתבה בשאר מיני צבעונין – פסולה, וצריכה שרטוט כתורה עצמה.

ובהלכה י"א כתב:

המגילה צריכה תפירה עד שיהיו כל עורותיה מגילה אחת, ואינה נתפרת אלא בגידין כספר תורה.

ישנן אם כן שלוש הלכות במגילה: א. לכתוב על הקלף ובדיו. ב. לשרטט. ג. לתפור בגידין.

מן העובדה שאת שלושת ההלכות הללו לומד הרמב"ם מס"ת, מוכח שהוא מפרש 'אמיתה של תורה' כרש"י ולא כתוס'.

ג. ביאור שיטת הרמב"ם בדרכו של הגרי"ז

יש לדקדק בלשון הרמב"ם, שלגבי דיו, קלף וגידין, הוא כתב 'כספר תורה', אך לגבי שרטוט הוא כתב 'כתורה עצמה'. מה פשר השינוי?

מבאר הגרי"ז מבריסק: מכאן נלמד, שלדעת הרמב"ם חובת שרטוט אינה דין בספר תורה אלא דין בדברי תורה, דהיינו: כאשר אדם כותב דברי תורה – צריך לשרטט את הקלף.

ולפ"ז ניתן ליישב קושיא על הרמב"ם, שבהלכות תפילין (פ"א ה"ב) כתב:

הלכה למשה מסיני, שאין כותבין ספר תורה ולא מזוזה אלא בשרטוט, אבל תפילין אינן צריכין שרטוט, לפי שהן מחופין.

וצריך להבין: אם בס"ת ומזוזה קיימת הלכה למשה מסיני, ובתפילין אין הלכה כזו, מדוע הוצרך הרמב"ם לנימוק "לפי שהן מחופין"? וכי טעמא דהלכה למשה מסיני קא אתי לאשמועינן?

אלא, לפי מה שנתבאר – אתי שפיר, שכיון שאין הלכה מיוחדת בס"ת או במזוזה, אלא ישנה הלכה כללית בדברי תורה, לכן היתה הוה אמינא, שגם תפילין בכלל דברי

תורה הם, ולכן הרמב"ם כותב שבגלל שהן מחופין א"צ לשרטטן.

ד. יישוב קושיות נוספות ע"פ דברי הגרי"ז

לפ"ז, ניתן ליישב קושיא נוספת.

בגמרא במגילה (שם) איתא, שכל מזוזה שאינה משורטטת פסולה, ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא. לאחר מכן, תולה הגמרא שאלה זו במחלוקת תנאים.

וקשה קצת, וכי נחלקו תנאים האם יש הלכה למשה מסיני או לא?

אך לפי דברי הגרי"ז מבואר, שלא היתה הלכה על דבר מסוים, כי הרי השרטוט אינו דין בס"ת, אלא הלכה כללית שדברי תורה צריכים שרטוט, כנ"ל, והתנאים נחלקו, האם להרחיב את ההלכה גם למזוזה או לא.

ועתה, מיושבת גם קושיית התוספות במנחות מהגמ' במגילה, מדוע לא למדו שרטוט מדין ספר: שרטוט אינו הלכה בדין ספר אלא הלכה בדברי תורה, ואי אפשר ללמוד מדין ספר, אלא מכך שהמגילה נקראת 'אמיתה של תורה'.

ובדרך זו מיושבת אף קושיית התוס' בגיטין, שהקשו מפני מה לא למדו דין קלף ודיו במגילה מ'אמיתה של תורה': לפי דברי הגרי"ז זהו דין בדברי תורה ולא דין בספר, וקלף ודיו אלו הלכות של ספר.

ה. ראיית הגרי"ז מהירושלמי

הגרי"ז מוכיח את דבריו מדגרסינן בירושלמי (מגילה פ"א ה"א):

נאמר כאן "דְּבָרֵי שְׁלוֹם וְאַמֶּת" (אסתר ט, ל), ונאמר להלן "אַמֶּת קְנָה וְאֵל תִּמְכֹּר" (משלי כג, כג). הרי היא כאמיתה של תורה: מה זו צריכה שרטוט – אף זו, מה זו ניתנה לידרש – אף זו.

הירושלמי כורך את דין שרטוט יחד עם דרישת דברי תורה, כי גם שרטוט הוא דין בדברי תורה, וכדברי הגרי"ז.

ו. קושיא על יסודו של הגרי"ז

אמנם קשה, שבפרק ז' מהלכות ס"ת (הט"ז) כתב הרמב"ם, שכל כתבי הקודש אין כותבין אותם אלא בשרטוט, אפילו כתבן על הנייר, ולא הזכיר כלל את ההלכה למשה מסיני?

ועוד קשה, שאם יש דין כללי בכל דברי תורה שצריך לשרטט, כיצד הפקיעו דין זה בתפילין משום שהן מחופין?

ז. ביאור ע"פ שיטת הר"ן

וניתן ליישב ע"פ דברי הר"ן.

הר"ן הקשה, מדוע צריך הלכה מיוחדת, שמזוזה צריכה שרטוט, הרי הגמ' בגיטין אומרת, שבכל דברי תורה צריך שרטוט.

ומתרץ הר"ן, שהגמ' בגיטין מדברת דווקא על דברים העומדים לקריאה, ומזוזה אינה עומדת לקריאה.

לפי דברי הר"ן ניתן ליישב את דברי הרמב"ם, שבהלכות ס"ת פסק את דברי הגמרא בגיטין ולא את ההלכה הכללית.

וכן מה שכתב 'מפני שהן מחופין', אין כוונתו שמפני כך בטלה ההלכה, כי בלאו הכי כלל לא נאמרה ההלכה בתפילין, אלא שמפני כך לא שייך הדין של הגמ' בגיטין, כי היא מדברת על מה שעומד לקריאה, לאפוקי תפילין שהם מחופין.

ולפ"ז, ניתן ליישב קושיא אחרת.

בגמרא בסוטה (יז ע"ב) שנינו, שמגילת סוטה שכתבה בלא שרטוט – פסולה, משום 'בספר אמר רחמנא'.

וקשה, מדוע יש צורך בלימוד מיוחד, ולא הסתפקו בדין הכללי של הגמרא בגיטין?

אך לפי דברי הר"ן מובן היטב, שהגמרא בגיטין מדברת רק על דברים הניתנים לקריאה, ומגילת סוטה הרי נמחקת. לכן צריך לימוד מיוחד, שאעפ"כ היא צריכה שרטוט.

ח. ביאורו של הרב ז'ולטי בסוגיא

אמנם התוספות בסוטה מסתפקים, האם ניתן לשרטט גם לאחר הכתיבה.

והקשה רע"א בתשובה (מהדו"ק סימן ו) מדברי הגמרא במנחות (לב ע"א), שס"ת ותפילין שבלו אין עושין מהן מזוזה, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ושואלת הגמ' שם: "תיפוק ליה דבעי שרטוט?" – ולתוס', מאי קושיא, הרי יכול לשרטט אח"כ? ונשאר בצ"ע, כלשונו: "ואחרי העיון והחיפוש לא מצאתי מזה דבר".

לכן, הגר"ב ז'ולטי זצ"ל (משנת יעבץ, יו"ד סימן לד), הולך בדרך קצת אחרת מהגר"ז.

לשיטתו, בשרטוט עצמו ישנם שני דינים: דין ספר ודין כתיבה. צריך לשרטט כדי שהכתיבה תהא נאה ומיושרת, וצריך גם לשרטט כדי שזה יהיה ספר.

ובכך הוא מבאר את ספיקו של המרדכי, האם חייבים לשרטט דווקא בברזל, או ניתן אף בעיפרון: אם יש רק דין בכתיבה – בעיפרון סגי, אך אם יש צורך ב"שם ספר" – צריך דווקא ברזל המתקיים, ולא עיפרון שנמחק.

וממילא מיושבת קושיית רע"א, מפני שהגמרא מדברת על מזוזה, שבה צריך שרטוט גם מדין כתיבה, ופשוט שאי אפשר לשרטט אח"כ. אך תוס' דיברו על מגילת סוטה הנמחקת, שבה אין דין "כתיבה", אלא רק דין "ספר". ולכן הסתפקו התוס', דשמא את הדין הזה אפשר להשלים אחר-כך.